

тога књижевност Радована Белог Марковића можемо назвати *ајсолутином књижевношћу*, која је толико слободна да су у њој створени не само јунаци и фабула, приповедано место и време, већ и језик, историја, географија, чак и сама каузалност, па и логичка структура како оптичког, тако и онтолошког.” Вреди прочитати и ове речи о богатом и изразито самосвојном књижевном опусу Белог Марковића и с нестрпљењем очекивати свако даље разматрање о његовим књига. Јер, наравно, само од степена мудрости и умећа тумача зависе и одговори које ће Марковићево слојевито дело дати и до које ћемо дубине продрети све слажући се да се смисао сваког дела може открити једино у непосредном додиру са њим. У овом случају, у додиру са измишљеним причама из стварног живота које једнаке јесу стварним причама из измишљених живота.

И да не буде забуне. *Имајући у виду да се и у обраном винограду слајка љуцад зајекну...* у овом осврту могу се наћи и малобројни фрагменти-прилози из мојих писања о ранијим Марковићевим књигама, што нимало није случајно. Јер, ако има писаца који све време пишу Једну књигу, а Радован Бели Марковић је међу њима, зашто не бисмо о његовим нанизаним и потписаним рукописима и ми писали вазда једну критику? Чини се да то јесте креативни приновак у појављивању критичких текстова са новим значењима, а није. То остаје и надаље тек један од све више кључева за поезику и особени Марковићев књижевни свет. Нека буде (и волео бих) да је тако.

Милан Р. СИМИЋ

ИСПИТ САВЕСТИ

Милан Јовановић Стоимировић, *Окујацијски дневник (јун–децембар 1941)*, прир. Александра Вранеш и Бојан Ђорђевић, Матица српска, Нови Сад 2020

Нека ме оптуже за малициозност, зловољу и све што иде уз то, али овој лепој и важној књизи прво морам изрећи ситне примедбе. (А све то се лако могло избећи – само да се мало више пазило.)

Дакле, на предњој страни корица књиге (али и на трећој страници) пише да су аутори књиге *Окујацијски дневник Милана Јовановића Стоимировића (јун–децембар 1941)* – Александра Вранеш и Бојан Ђорђевић.

А ствар стоји мало другачије: *Окујацијски дневник* Милана Јовановића Стоимировића, природно, написао је сам Милан Јовановић Стоимировић. Александра Вранеш и Бојан Ђорђевић су рукопис приредили за штампу.

Наравно, када читалац почне да чита књигу то ће лако уочити. Коначно, на другој страници, све је то уредно и прецизно забележено.

Теже је уочити једну другу грешку: наиме, књига се појавила негде у септембру 2020. године, а на трећој страници је година 2019! Без жеље да се надмудрујем са издавачем – каталогизација Библиотеке Матице српске ми даје за право. Тамо прецизно пише да је каталогизација урађена 2020. године.

Шта то конкретно значи? То значи да је време за приказивање ове књиге скраћено. (Неки би рекли да је жива сахрањена.) Чим се појавила, ова књига већ није била нова. (Књиге се, када је приказивање у питању, третирају као лако кварљива роба.)

Једну примедбу ћу оставити за крај. Ситна је, али... Тако се наместило.

Но, кренимо од предговора који заједно потписују приређивачи ове књиге. (Узгред, један од највећих зналаца београдске ратне периодике је, нема никакве сумње, Бојан Ђорђевић.) Прво ћу истаћи ситну недоследност, а потом ћу покушати да разрешим једно спорно место. У контексту приче о прећуткивању Милана Јовановића Стоимировића, помињу се *Силуеће старог Београда*, које је за штампу приредио Божићар Ковачевић. Али, када помињу приређиваче *Порџрејџа љрема живим моделима*, Стојана Трећакова и Владимира Шовљанског, не помињу се њихова пуна имена. А управо је Владимир Шовљански (уз помоћ Драгана Мрдаковића) приредио и једну занимљиву књигу Милана Јовановића Стоимировића, коју приређивачи нису имали у рукама. Та књига, чије име кријем, обогатила би једну фусноту. А фусноте су темељно урађене и подупиру овај предговор и заправо их читамо као саставни део предговора.

СТИЖЕМ И ДО СПОРНОГ МЕСТА. Поред прецизне биографије Милана Јовановића Стоимировића (дође ми и да поменем надимак нашег јунака док је после Другог светског рата у сремскомитровачком затвору), приређивачи истичу и његов антисемитизам и говоре да Стоимировић каже да су нас у рат гурнули „масони и Јевреји”. У мом примерку књиге Стоимировић најружније пише о Турцима (толико ружно, да то нећу ни цитирати) и о Хрватима – помиње њихова „крвожедна зверства”; а за увођење Југославије у рат, најтеже оптужује Енглези! Морам се одмах оградити од ове примедбе: имам у рукама само овај окупацијски дневник (тих других шест месеци 1941. године), а приређивачи су имали у рукама целовит окупацијски дневник! Можда је касније Милан Јовановић Стоимировић пренео кривицу на масоне и Јевреје...

И доследно и често наш јунак пише против демонстрација одржаних 27. марта 1941. године. Те демонстрације доживљава као непромишљен потез. Али ни Стоимировић – то додајем из лагодне позиције – не зна шта би Југославија добила, а шта се од ње очекивало, да се није умешала у рат. Само констатујем. Нити верујем да би се могла извући из рата, нити да би обе стране поштовале договор. Дакле, Немцима је била потребна Југославија која не ратује, већ која за потребе немачке

војне индустрије производи бакар и антимон у Бору... А Југославији су заузврат нудили Солун и излазак на море... (Политика је често трговање туђим...) Рат Немачке и Југославије био је потребан Енглезима. (За награду су, при крају рата, бомбардовали Београд!)

Но, да напустимо велике теме. Личности које окружују Милана Јовановића Стоимировића су мајка и жена (које се, природно, не воле)... Ту је и ујак, Душан Стоимировић, који и у Другом светском рату (као и у Првом) брине о свом сестрићу... Једном речју – издржава га! (Имао је бесплатно и стан и храну.) Брат Иван је у ропству – али успешно, и у логору, прави дугове... И о дуговима уредно извештава Милана Јовановића Стоимировића. И тражи од нашег јунака да те дугове покрије. Важна личност у овој књизи је и Михаило Михаиловић Световски, који умире пред нама. Завирује кроз кључаоницу Стоимировић док Световског оперишу – не би ли му причао о томе када оздрави... Али остали смо му само ми, данашњи читаоци. Умало да заборавим: Световски је био најбољи пријатељ Милана Јовановића Стоимировића.

А најважнији догађај у првој години рата за нашег јунака јесте експлозија муниције у Смедереву. Доносе белешке о томе и приређивачи и Стоимировић. Тек, уз више од 1.500 мртвих, ни једна десетина кућа у Смедереву више није била за становање. И наш јунак, хтео то или не, улази у дугове... Кућа се морала поправити макар толико да библиотека не кисне... (Узгред, остао је и без куће у Београду.)

Мало је лепих тренутака у животу Милана Јовановића Стоимировића током тих првих шест месеци Другог светског рата. Али, и ти тренуци постоје! Како се озарио, на пример, када је у Архиву откривен један бакорез Анастаса Јовановића...

Ово није дневник у класичном смислу те речи. На моменте се учини да Милан Јовановић Стоимировић има само једну свеску и да у њу уноси и оно што не припада дневнику. А на тренутке ова књига личи и на дневник о другима. Јер, ако је наш јунак некога срео, прозборио са њим неколико речи, онда нам и доноси портрет тог човека: где је живео, шта је постигао – сажме се читав живот у неколико реченица. А знамо да је Стоимировић био мајстор портрета. Пред нама је галерија занимљивих личности. Сурово је кад напише о неком: „Углавном, из његовог живота не може да се запише или запамти ниједна реч, ниједан гест”. За памћење је и како се примају ненајављени гости: нерасположен домаћин кроз прозор, са спрата, говори да су га закључали и однели кључ... (Као саставни део тих портрета читају се и исцрпне напомене приређивача.)

Али, има у овом дневнику и читавих есеја: разматрају се узроци слома тадашње Југославије; анализира се однос према суседним земљама. Опсесивна тема му је судбина српског народа. Машта о реду и закону... Српски народ је и страдалнички народ и луд народ. Тражи у свему томе и своје место: исписује дневник као испит сопствене савести. Мучи га

наша мегаломанија. У дневник уноси и басне; те преписује своје објављене чланке... Доноси и писмо жени. Кад год му се укаже прилика доноси анегдоте. (Могао би се направити леп избор анегдота из ове књиге.) Издвајају се анегдоте о принцу Ђорђу, о Владану Ђорђевићу, о човеку који је добио надимак Кара-Обреновић; ту је и анегдота о крађи уз помоћ мртвачког сандука – уз мртвог човека, погребници су однели и све што је могло да стане у сандук... Посебно је занимљива анегдота о ноћном одвођењу Стоимировићевог ујака. Заправо, Немци су дошли по лекара – да помогне болесном кафеџији – али су првом радозналцу рекли да га воде „на кланицу”. (Још увек *кланица* пишем малим словом – тек касније се открило да је у питању хотел Кланица.) Узгред, кад хотелу дате име Кланица – онда то подсећа на наслове у данашњим новинама: немају везе са садржајем текста. (Узгред, памтим и продавницу намештаја са именом Огрев – које, у будућности, можда и има неки смисао; као и месару која се звала Летва.)

Поменуо сам већ лепе тренутке у животу Милана Јовановића Стоимировића за време окупације. Прво је био уредник *Обнове*, да би затим био постављен за директора Државног архива. Успех на послу га једино озари. (А колико је посла било показује податак да је, у једном тренутку, тражио педесет учитеља као испомоћ!) А највећи успех је то што се у Архив пренело све што је остало иза Владана Ђорђевића.

Описао је наш јунак до у детаље како је Архив дошао у посед оставштине Владана Ђорђевића – али сада журим да се вратим у време Првог светског рата. Наиме, и Први светски рат Милан Јовановић Стоимировић проводи у Београду – штити га ујак у Душевној болници. Но, тада је Владан Ђорђевић жив и прочуо се по једном јуначком гесту. (Првом човеку окупаторске полиције, чувеном Србождеру, скресао је у лице, јавно, да је *бишанџа*.) Одушевљен је тим гестом Владана Ђорђевића – и касније је, уз име Владана Ђорђевића, редовно помињао тај догађај... Међутим, за време рата, док пише о Ђорђевићу, наш јунак ту епизоду не помиње. Хоћу да кажем да постоји аутоцензура и да је та аутоцензура присутна на више места. Јесте Милан Јовановић Стоимировић писао о људима и оно што се не пише (мислим на *Порџрејте њрема живим моделима*), али се за време рата контролише. Јер, и он и сви из његове околине страхују да ће омркнути, али да неће осванути...

Наравно, оставио нам је и портрет Владана Ђорђевића – једне од најинтересантнијих личности српске историје. (Вероватно и једне од најкомпликованијих.) Чини ми се да нико није топлије од нашег јунака писао о Владану Ђорђевићу. Каже да је био „даровит, сјајан, радан, енергичан, пун идеја, пун искуства” – а био је „одбачен и жигосан”. Био је у затвору, али је и слао људе у затвор; био је и власт и опозиција; казнио је оца због нехигијене у болници; био је хирург-добровољац у француско-пруском рату; (био је чак шеф болнице у Франкфурту); говорио је кад

су сви ћутали; није се плашио одговорности; војном дисциплином решавао је цивилне ствари... (А ја сам вероватно „измешао” оно што је о „доктору Владану” наш јунак писао и у дневнику, али и у књизи *Силуетте сѣпарої Београда*.) Има велико поштовање за „доктора Владана”, али је видео (сада смо у дневнику) и оно што се писало о Владану Ђорђевићу у време његовог јубилеја – педесетогодишњег служења српској књижевности, историји и публицистици. Да поједноставим: Лаза Костић би за такав јубилеј рекао – нека ми опрости стари *Лейойис Мајице срѣске* – јебилеј. (Написаће у једном тренутку Милан Јовановић Стоимировић како би романирана биографија Владана Ђорђевића била интересантна. Могу само да додам да је ту биографију написао Јанко Веселиновић – у питању је недовршени роман *Јунак наших дана*.)

Могла би се на основу овог дневника, урадити и „економска” анализа. Реч је о ценама – било би занимљиво поређење са данашњим временом, преко паритета цена... Но, тај посао остављам позванијима. (Београд је најјефтинији за живот.) Исто тако је и интересантно тражење државног посла. Београд је, на пример, препун глумаца из Београда, Новог Сада, Ниша, Сарајева и Скопља.

Обићи ћу у великом луку и љубав према свом роду. Тешко је, и данас, измерити патриотизам. Да ли људи воле своју земљу или воле своју улогу у њој? (Парафразирам Слободана Јовановића.) А патриотизму се Милан Јовановић Стоимировић учио од Петра Кочића за време Првог светског рата, у Душевној болници. Већ тешко болестан, Кочић је луцидан једино док прича о Србији!

У Другом светском рату Милан Јовановић Стоимировић се ухватио за рад у Државном архиву – а ту негде се крио и његов патриотизам, али и најтежа оптужба против њега.

Но, да се вратим обећаном. А обећао сам ситне примедбе које се тичу фуснота. Наиме, фуснота број 152, која говори о Стоимировићевом односу према Драинцу, била би сигурно пунија да су приређивачи имали у рукама књигу Милана Јовановића Стоимировића *Ланче Смедеревац*, коју су за штампу приредили Владимир Шовљански и Драган Мрдаковић. (Књига се појавила у Смедереву 2006. године.)

Друга примедба је компликованија и вероватно ћу се запетљати. Помиње се мађарски генерал српског порекла, Бела Новаковић, који је, наводно (ово *наводно*, пишем ја, а не приређивачи), „успео да спречи” да се из Бачке депортују „сви српски колонисти насељени после Првог светског рата”...

Не желим да умањим значај часног генерала, али ситуација није тако једноставна. Не гледам даље од Шајкашке. Не само што су протерани колонисти, већ су интернирани и добровољци из Првог светског рата... Али, можда се то десило после брзог пензионисања генерала Новаковића?

(Можда би било боље написати – да је „покушао” да спречи?) Реч је о фусноти 104 на 121. страни.

Но, на тој истој страни, читамо да је у плану један нови светски поредак. И писац дневника задовољно додаје: „Ова ’блага вест’ ме надахњује надом да ћемо и ми Срби дахнути душом и прогледати, јер ми се чини да би Сједињене Европске Државе биле спас и за наш народ.”

То ми је нешто познато – додајем уморно, на крају текста.

Др Миливој С. НЕНИН
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
neninlok@yahoo.com

ЛИРСКО ПУТОПИСАЊЕ ИВАНА НЕГРИШОРЦА

Иван Негришорац, *Олџегала Ока Негремана*, Лагуна – Фондација Група север, Београд – Нови Сад 2019

„С обзиром да је ово путописни роман, текстове треба читати с радом и тугом, с игривом нехајношћу и пуном сабраношћу, али и с енергијом слагања и противљења, будне контемплације и жестоке акције.”

(Из коментара једног анонимног доушника)

Петнаеста песничка збирка Ивана Негришорца, *Олџегала Ока Негремана*, сведочи о поетском континуитету, који је успостављен у књизи *Везници* (1990), од које као поетичке константе издвајамо: лиричност, високо комуникативни идиом, постапокалиптичну религиозност, елоквентност и ерудицију.

Потрага за миром, хармонијом и целовитошћу, и то од стања потпуног одсуства ових категорија до исихастичке хармоније и целовитости, од трагања за предметом поезије до потврде да она ипак треба да се бави онтолошким и узвишеним питањима, представља развојни пут песника Ивана Негришорца. Реч је о песнику који је у савременој српској поезији доживео најдрастичнију трансформацију поетике од крајњег пола (нео)авангарде према традиционалистичком исихастичком песничком изразу. Тако је Негришорац од песника „лома језика”, од техничких поступака усложњавања, необичавања и умножавања значења, доспео